
ON VERB ASPECT AND TEACHING BULGARIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Dobrinka Paskaleva

Medical University – Plovdiv, Bulgaria, Department of Languages and Specialized Training- Bulgarian Language Section, Bulgaria, devetdesetidevet@abv.bg

Abstract: The purpose of the present article is to offer a way of understanding the aspect of Bulgarian verbs and outline its importance in learning Bulgarian by English speakers. It assumes that as a grammatical concept it is entirely new to the learner. Verb aspect in Slavic languages has a long history and has been studied extensively; it is a feature both fascinating and complex. Striving to accurately interpret verb aspect and underline its key role in gaining command of more advanced grammar points such as Imperative Mood, Aorist Tense, Past Indefinite Tense and Passive Voice, is the study book *Advanced Bulgarian as a Foreign Language* by Dobrinka Paskaleva. It has been approved for use and tested in the Bulgarian language course for foreign medical and dental students of Plovdiv's Medical University. The principal teaching method is verbal communication without mandatory an intermediary language, however the limited usage of English is required for comparison between the languages. As a result of the theoretical juxtaposition and proposed practical steps, students are able to successfully overcome complicated linguistic problems. By drawing parallels between the aspect of Bulgarian verbs and corresponding temporal structures in English, the book illustrates similarities which aid in digesting the new concepts of the studied language. The author gives understanding for specific usage. The textbook is in possession of non-standard and pragmatic operability, gives highly nuanced examples, a systematic layout. Herein one may conclude that the practical internalization of Bulgarian by English speaking students depends on their grasp of verb aspect. Verb aspect also plays a key role in the learner's adjustment to the systematic nature of the language. This allows them to develop proficiency and communication skills in various real life situations. Seeking parallels in different languages not only expands grammar, but also offers an approach for foreign language teaching. Progress in teaching rests upon comparing and contrasting native to foreign language.

Keywords: verbal aspect, Bulgarian to foreigners, language skills

РАЗСЪЖДЕНИЯ ВЪРХУ ГЛАГОЛНИЯ ВИД И ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК КАТО ЧУЖД

Добринка Паскалева

Медицински университет – Пловдив, България, Департамент за езиково и специализирано обучение – Секция по български език, devetdesetidevet@abv.bg

Резюме: Целта на настоящата статия е да предложи начин за разбиране на глаголния вид и да открие значението на неговото овладяване с оглед изучаването на българския език от англоговорещи. Разглежда се езикова ситуация, в която липсва „вид“ като самостоятелна глаголна категория. Аспектологията в славянските езици има дълга и плодотворна история. Това е особено привлекателна, но и комплицирана територия. Средство в стремежа да се даде точно и съвременно тълкуване на глаголния вид и да се посочи ключовата му роля в усвояването на по-сложни граматични единици – повелително наклонение, минало свършено време, минало неопределено време, страдателен залог – е помагалото „Български език като чужд за напреднали“ (Добринка Паскалева). В преподаването основен е комуникативният метод, като не се налага език посредник, но съпоставката в теоретичен план изисква включването на английски език в ограничен обем. Помагалото е апробирано в курса по български език за чуждестранни студенти по медицина и дентална медицина в Медицинския университет – Пловдив. В резултат на съпоставителната теоретична трактовка и предложените практически стъпки студентите успешно се справят със сложните езикови казуси. Като се свързва семантиката на глаголния вид в българския език със значения в темпоралната парадигма на английския език, са онагледени прилики, върху които да стъпи усвояването на чуждия език. Авторът дава разбиране за специфичната употреба на глаголния вид. Помагалото притежава нестандартност, илюстрира правилната езикова форма с нюансирани примери и систематично изложение на граматичната проблематика. Налага се изводът, че практическото интериоризиране на българския език у англоговорещи студенти лежи върху разбирането на аспекта. Важно е значението на глаголния вид и за ориентация на учещите в системния характер на езика. Това от своя страна изгражда езикова компетентност и развива комуникативни умения в различни ситуации от реалния живот. Търсенето на паралели в различните езици

не само обогатява съпоставителната граматика, но и предлага подход за реализиране на чуждоезиковото обучение. Прогресът в преподаването често се обляга на контраста и сходствата между родния и чуждия език.

Ключови думи: вид на глагола, български език като чужд, обучение

Може би най-интересната и заедно с това сложна за възприемане категория на българския глагол е видът, познат в лингвистиката като аспект на глагола. Научните наблюдения и анализи са придружени с дълга дискуссионна история. Най-често споровете засягат статута на категорията – лексикално-граматична или морфологична, семантичното съдържание на грамемите и техния брой.

Оказва се трудно дефинирането на видовете грамеми само като деривационни или като релационни/граматични/.

В езиковедската литература съществуват различни мнения за характера на категорията вид. „Глаголният вид е самостоятелно граматично значение, а не парадигматическо. Всеки глагол има постоянно граматическо значение вид, което не се мени при образуването на спрежението му. Поради това в българската граматична литература двойките лексеми се разглеждат като отделни лексеми“ (Ст. Стоянов). Аналогично е становището на Л. Андрейчин. Разсъждавайки за двойкостта на понятието „време въобще“ – то може да се разглежда или във връзка с представата за „неговото собствено траене“/ този времеви аспект се изразява от категорията вид, в смисъл на „вътрешна завършеност или незавършеност/, или във връзка с „външното му хронологическо положение между другите явления. „Във втория случай бива изразявано от глаголните времена.“ (Андрейчин, 1944). Семантиката на отделните видове Андрейчин тълкува като „свършените глаголи наистина изразяват цялост, но сама за себе си“. В по-късно съчинение авторът коментира употребата на имперфективизиращите наставки, в резултат на което те придобиват „само видообразуващ характер“ (Андрейчин, 1958).

Различно е становището на Ю. Маслов, който смята, че в категориално отношение славянският глаголен вид е „словоизменителна“, т.е. морфологична категория. Той определя характера на привативната опозиция с признака цялостност-нецялостност, в която маркиран е свършен вид, но авторът не посочва формалния маркер на свършен вид. Разсъжденията за повторителност и продължителност са обяснени с „контекстово обусловени видови значения“. От съществено значение е позицията на Маслов за различния характер на противопоставянето в грамемите за несвършен вид – свършен вид от една страна и грамемите за аорист – имперфект. В единия случай опозицията е видова, във втория е темпорална.

Тезата за морфологичния характер на категорията вид намира и други поддръжници – В. Станков, но в синхрон с традиционното схващане и по-аргументирано е становището за лексико-граматичен характер на категорията вид. „В рамките на лексикално-граматичната категория вид на глагола се противопоставят две групи лексеми, а не форми с еднородно съдържание. Групата лексеми свършен вид характеризира действието като цялостно, комплексно, компактно, независимо от глаголното лице, говорещото лице и изказването.“ (Ив. Куцаров, 198). Специално внимание авторът отделя на още една грамема в опозицията: итеративност – неитеративност. Тази опозиция се наблюдава в т.нар. вторичен несвършен вид, в семантично отношение носи признака итеративност, а формално се изразява чрез морфемата – а - и вариантите – ва -, -‘а -. Категорично във видовата опозиция В. Маровска включва първичния несвършен вид, за който някои автори нямат ясно изказано становище.

В последно време проблемите на аспектиалността се третират от Кр. Чакърва от гледище на по-общото понятие количество. Авторката разкрива същността на категорията кратност и проекцията ѝ в глаголната система на българския език. Тя заключава, че „глаголният вид в съвременния български език е диалектическа категория, която съчетава в семантичния си облик идеите за вербално количество (формален носител е морфологичната категория повтораемост), качество (маркира се от специфичното лексикално значение на видовете глаголни форми и мяра (формален носител е специализираният префикс). Стига се до обобщението за аспектиалността като „единна система от езикови средства за синкретично изразяване на качествените и количествените параметри на действията. В случаите, когато тези параметри са комплексно определени в пространството и времето, говорим за перфективно значение; ако обаче те са неопределени, говорим за имперфективно или за биаспектуално (итеративно) значение.“ (Кр. Чакърва)

Глаголният вид функционира като тричленна категория. Същинските видове в структурата реално са два: **несвършен вид : свършен вид**, които се противопоставят граматически с **некомплексност : комплексност**. Сравни: вземам / взема

спя / заспя

пиша / напиша

В лявата колона примерите са от несвършен вид – те изразяват некомплексност, незавършеност на действието, процесност. В съвременния български език съществува група на първични, непроизводни несвършени глаголи и вторични несвършени глаголи, образувани от глаголи от свършен вид и итеративни наставки.

Глаголите от свършен вид изразяват семантиката цялостност, комплексност, завършеност на действието. Съществува група от първични свършени глаголи, но по-голяма е групата на глаголите, образувани с представки. В тези случаи ролята на представките е и словообразователна, и граматична – перфективизираща. Друга група от свършен вид е образувана с наставки.

Според всички изследователи на аспектиалността съществува и група на двувидови /биаспектни/ глаголи. Усвояването на вида от англоговорещи студенти е трудно. Интерференцията с изходния език е невъзможна заради разликите, с които се изразяват имперфективност : перфективност в английския и българския език. Учениците трудно разграничават аспектиални и темпорални значения. На практика сравнението на тези значения дава възможност да се усвои вида и да се употреби правилно. Смятаме, че семантиката, която носят темпоралните парадигми на продължителното сегашно време (Present Continuous) и сегашно просто време (Present Simple) в английски език, се представя по същия начин, както несвършен вид и свършен вид в сегашно време на български език. И в двата случая е налице семантичният контраст непределност : пределност и в частност процесуалност : непроцесуалност.

Сравни: *Идвам с кола. ~ I am coming by car.*

Трябва да *дойда* с кола. ~ *I must come by car.*

Чета книгата с интерес. ~ *I am reading the book with interest.*

Искам да *прочета* книгата. ~ *I want to read the book.*

От примерите е видна корелацията в значенията, носени в българския език от категорията вид и в английски език от темпорални грамеми.

Почти всяка вербална идея/действие в българския език може да се представи от два глагола. „Тези двойки глаголи носят еднакво лексикално значение, отличават се само по граматичното си значение за вид. Свършеният по вид глагол представя глаголното действие като цяло – заедно с началото му, извършването му и края му, без обаче да се мисли поотделно за тези съставки. Несвършеният вид представя глаголното действие в процеса на извършването му, без да е доведено до изчерпването му, до прекратяването му“/П. Пашов, 1999/. Може да се открие симетрията с английските темпорални форми, изразяващи действието като комплексно цяло чрез Present Simple Tense и като процес на извършване чрез Present Continuous Tense: *I am playing tennis. * Let’s play tennis!

Проекцията на граматичните значения в различни глаголни категории в двата езика не цели тяхното терминологично изравняване, а се търси опит за съпоставка и метод за интериоризиране на езика цел. Успоредяването на аспектиални и темпорални значения представя действието по начин, който дава възможност на учещите български език да използват коректно видовете двойки.

Трябва да се отбележи, че за адекватното усвояване на видовете двойки е неизбежно изучаването на префигираните глаголи от свършен вид заедно със спецификата при тяхната употреба – необходимост от количествена определеност на обекта. Квантифицирането на обекта с членна форма или друг детерминатор е задължително условие за употребата на префигиран глагол.

Сравни: Тя *яде* шоколад. ~ *She is eating a chocolate.*

Тя не може да *изяде* шоколада. ~ *She can’t eat the chocolate.*

или Ти *учиш* стихове. ~ *You are learning poems.*

Ти трябва да *научиш* стиховете. ~ *You must learn the poems.*

В тези случаи се проявява и деривационният характер на префиксите. С прибавянето им се променя не само вида на глагола, а и лексикалното му значение. Макар и близко до семантиката на изходния глагол, новото значение е различно.

При префигираните глаголи от свършен вид опозицията определеност : неопределеност се обединява непределност : пределност в детерминативност : индетерминативност. В експлицирането на перфективност се включват компоненти на изречението. Това дава правилната прагматична перспектива. Аспектиалните различия в английския език изследва и Кр. Кабакчиев. Обект на неговия анализ е опозицията перфективност : имперфективност в английския и българския език. Той посочва схващането до 70-те години на XX век за липсата на „систематични средства за изразяването на противопоставянето между перфективност и имперфективност. Кр. Кабакчиев смята за приложимо твърдението, че функциите на членуване в английския език се успоредяват и с темпорална ограниченост на действието. Според него „съществува връзка между понятията количествена ограниченост на глагола и количествена ограниченост на съществителното име – наличието на едното допуска или предполага липсата на другото“.

Дескрипцията на вида е трудна, а прагматичният ракурс е предизвикателство. Някои морфологични единици са тясно обвързани с разбирането на глаголният вид. В „Български език като чужд за напреднали“ (Д. Паскалева, 2017) са представени: *повелително наклонение, минало свършено време, минало неопределено време, страдателен залог*. Темите са разработени с въвеждащ авторски текст, в който присъстват формите на граматичната единица. Следва речник с превод на английски за новата лексика. Граматичното изложение подробно обяснява семантиката, формите и начините за образуване, както и изключенията. Предложен е и кратък теоретичен вариант на английски език. Упражненията за всяка тема са предвидени да обхванат употребата с най-висока фреквентност и изключенията.

За усвояването и на четирите морфологични единици отправна точка е разграничаването на аспектуалните значения от темпоралните, разбирането, че функционират парадигми за всеки вид и всяко време. И тук тънкостта се състои в отключването на онази семантика, носена от всеки вариант.

При *повелително наклонение* трябва да се направи разлика в употребата на еднократна заповед от многократна. Това определя използването на глагол от несвършен вид или от свършен вид.

Например: * Ела тук!
* Идвай винаги навреме!

Специфична е и невъзможността за употреба на отрицателни форми с глаголи от свършен вид. Тъй като отрицателната заповед се възприема като по-категорична и детерминирана с обстоятелства със значение *никога*, може да се използва само глагол от несвършен вид.

С *минало свършено време* се изразяват прекратени събития в минал момент. Има логика с по-висока фреквентност да бъдат използвани глаголите от свършен вид, защото се предполага, че действието е достигнало своя предел. Минало свършено време може да се образува и от двата вида глаголи – с несвършен вид означава многократност на действието или действие в процес.

Например: * *Вчера те търсих няколко пъти.*
* *Цяла нощ мислих за тебе.*

Минало свършено време със свършен вид означава еднократност на действието.

Например: * *Влязох в басейна без страх.*

Или количествена конкретност на обекта и семантична промяна в изходния глагол.

Например: * *Аз си изгорих рамото.*

Допълнителен маркер за употреба на несвършен или свършен вид може да бъде обстоятелственото пояснение. Ако с него се посочва многократност или процес, глаголната форма е от несвършен вид.

Например: * *Той пита цяла вечер за вас.*
* *Те идваха няколко пъти снощи.*

Някои действия и съответно глаголи не познават ограниченост като семантика и имат само имперфектна употреба: съм – бях, беше, беше; бяхме, бяхте, бяха

имах – имах, имаше, имаше; имахме, имахте, имаха

нямаш – нямаш, нямаше, нямаше; нямашме, нямаште, нямаша

трябваш – трябваше (за всички глаголни лица)

Безличните форми на *има, няма, може* получават имперфектни окончания за 3 л. ед.ч.

Например: * *Миналото лято имаше много горещи дни.*
* *В тази ситуация нямаше друг избор.*
* *Това можеше да се случи на всекиго.*

Така конкретизирана спецификата в употребата на видовите двойки дава възможност за коректност и яснота. Разграничаването на темпорална семантика от аспектуална е основно за многообразието в изказа.

При *минало неопределено време* от значение е използването на минали свършени деятелни причастия на спрегнатия глагол. За изказването е важен не процесът на извършване на действието (в минал момент), а резултатът от това действие. Затова логично формите представят завършено действие и глаголи от свършен вид.

Резултатът има и обратна страна. Това *са страдателите форми*, при които действието се коментира от страна на получателя. При тези случаи също има завършено действие от страна на обекта. Важна особеност е образуването на страдателни причастия от формите на минало свършено време. *Страдателният залог* има засилена употреба в медицинските случаи.

В конструкция, доминирана от субекта, се използва минало неопределено време /перфект/. В конструкция, доминирана от обекта, резултатът се изразява с пасивна форма.

Помагалото „Български език като чужд за напреднали“ (Д. Паскалева, 2017) систематично показва връзката между видовите значения и формите за императив, аорист, перфект и пасив. В реална образователна среда то е апробирано в курса за чуждестранни студенти към Департамента за езиково и специализирано обучение

на Медицинския университет в Пловдив. Теоретичната концепция за централното място на вида на глагола за изучаването и овладяването на българския език е реализирана успешно. Приблизително 800 англоговорещи студенти са показали добра подготовка. При спонтанно продуциране на българска реч те успешно попадат в правилната употреба.

За проблемите в преподаването на вида специално внимание отделя Кр. Чакърва, като анализира последователността в изложението на компонентите на видовата система.

Св. Пачева също констатира непълноценното овладяване на аспектиалните значения и особено прагматичния им ракурс. Тя предлага когнитивен подход в интерпретацията на глаголни вид.

Настоящата статия цели да постави разбирането за вида във фокуса на овладяване на граматичната система, да покаже подходи за съпоставка с темпорални значения в английския език.

ИЗВОДИ

1. Корелацията *несвършен : свършен вид* представя противопоставянето *непределност : пределност на действието*. Тази опозиция може да бъде потърсена в глаголните характеристики /категории/ в английски език и да се съотнесе с изразяването ѝ на български език.
2. Префигираните глаголни форми от свършен вид задължително се изучават със специфичната им употреба с квантифицирани обекти.
3. При повелително наклонение видът на действието определя формите на употреба. Възможност за отрицателен императив само с несвършен вид.
4. Темпорални и аспектиални значения взаимодействат в минал план с оглед на еднократност или многократност/процесуалност на действието.
5. Разпознаването на видовата семантика дава възможност за коректна употреба на морфологичните единици и успена комуникативна способност.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Бояджиев, Куцаров, & Пенчев (1999). *Съвременен български език*. София: Изток–Запад, ИК, „Петър Берон“
- Кабакчиев, Кр. (1985). Опозицията перфективност/ имперфективност в английския и българския език и някои общоезикови закономерности. Автореферат на дисертация. София
- Куцаров, И. (1997). *Лекции по българска морфология*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“
- Маровска, В. (1998). Славянските словообразователни и формообразователни аргументи за интерпретацията на категорията вид на глагола като триграмемна. – Славистика. Пловдив
- Маслов, Ю. С. (1982). *Грамматика на българския език*. София: Наука и изкуство
- Паскалева, Д. (2017). *Български език като чужд за напреднали*. Пловдив: Студио 18
- Пачева - Карабова, Св. (2005). Когнитивен подход в интерпретацията на глаголни вид: Юбилеен славистичен сборник. Благоевград: ЮЗУ „Неофит Рилски“
- Пашов, П. (1999). *Българска граматика*. Пловдив: Хермес
- Simeonova, V. (2015). On tense, aspect, and mood interaction in Bulgarian and Slavic* *The study of Slavic grammar from multiple perspectives*. Heidelberg University
- Стефанова, А. (2018). Формиране на комуникативна компетентност. Автореферат. НБУ
- Хаджиева, Каменова, Шушлина и Асенова. (2016). Български език като чужд за напреднали. София : ИК „Гутенберг“
- Чакърва, Кр. (2003). *Аспектиалност и количество*. Велико Търново: Фабер
- Чакърва, Кр. (2015). За някои специфични проблеми при преподаването на глаголни вид (с оглед на обучението на български език като чужд). Научни трудове на УХТ. Пловдив